

4.3 Εκπαίδευση

Η επένδυση σε «ανθρώπινο κεφάλαιο», το οποίο περιλαμβάνει αλλά δεν περιορίζεται σε γνώση, δεξιότητες και δυνατότητες εκμάθησης, είναι κρίσιμος παράγοντας για τη μακροχρόνια ανάπτυξη μιας χώρας. Μια χώρα μπορεί να βελτιώσει το ανθρώπινο κεφάλαιο που διαθέτει επενδύοντας σε

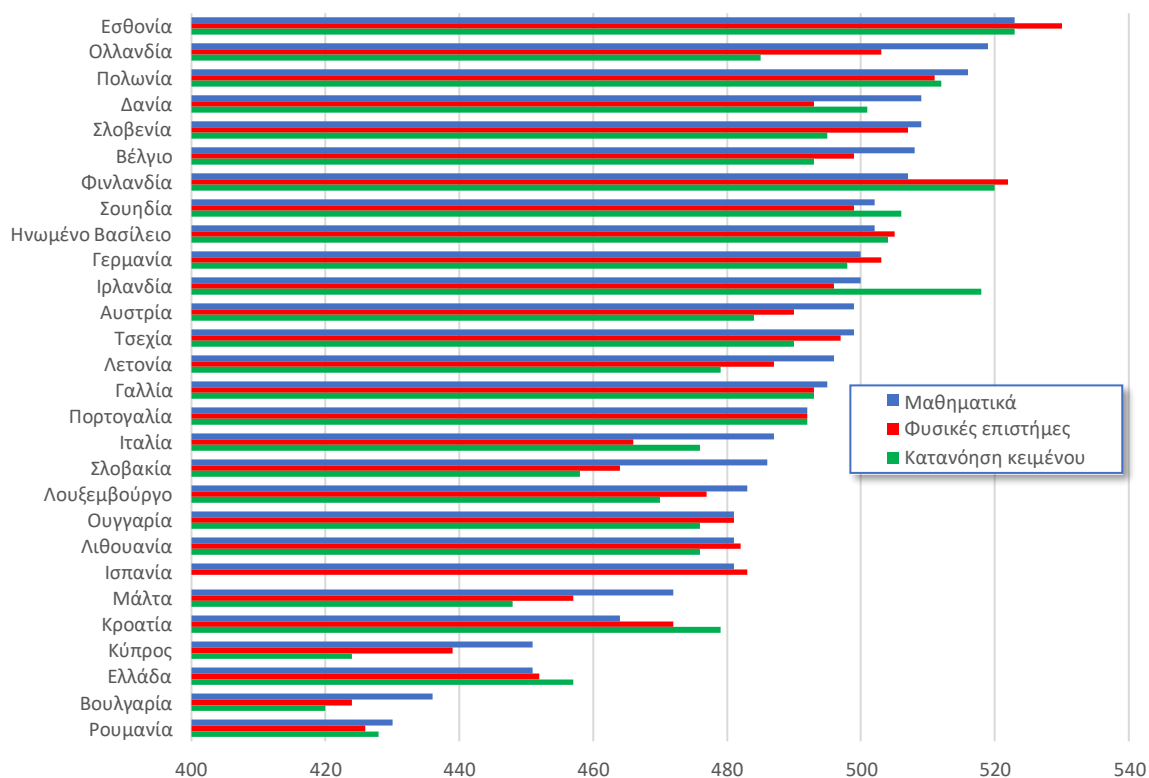
τομείς όπως η υγεία, η κατάρτιση, η έρευνα και τεχνολογία, κλπ. Όμως, αναμφίβολα, τη σημαντικότερη συμβολή στη βελτίωση του ανθρωπίνου κεφαλαίου έχει η εκπαίδευση από τη στιγμή της γέννησης έως και τις πανεπιστημιακές σπουδές.

4.3.1 Δείκτες

Δεξιότητες

Τα αποτελέσματα των Ελλήνων μαθητών σε διεθνείς συγκρίσεις είναι απογοητευτικά. Στο Πρόγραμμα PISA (Program for International Student Assessment) του ΟΟΣΑ το 2018, για την αξιολόγηση των δεξιοτήτων δεκαπεντάχρονων μαθητών σε τρεις τομείς (Μαθηματικά, Φυσικές Επιστήμες και Κατανόηση Κειμένου), η Ελλάδα βρίσκεται πολύ χαμηλότερα από τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ, και στην τελευταία τετράδα ή πεντάδα της ΕΕ, ανεξαρτήτως του εξεταζόμενου αντικειμένου (Διάγραμμα 4.9). Τα ποσοστά μαθητών με χαμηλές επιδόσεις είναι πολύ υψηλά στην Ελλάδα σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ,⁴¹ ενώ τα ποσοστά των Ελλήνων μαθητών με πολύ υψηλές επιδόσεις είναι, αντίστοιχα, πολύ χαμηλότερα από τον μέσο όρο της ΕΕ. Ακόμα πιο ανησυχητικό είναι το ότι παρατηρείται ισχυρή συσχέτιση μεταξύ του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου των γονέων και των αποτελεσμάτων των μαθητών.

Διάγραμμα 4.9: Επιδόσεις μαθητών ΕΕ σε Μαθηματικά, Φυσικές Επιστήμες και Κατανόηση Κειμένου (PISA, 2018)

Πηγή: OECD

Στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, υπάρχουν αξιόλογες μονάδες αριστείας στα ελληνικά πανεπιστήμια, όχι όμως σε θέσεις που αντιστοιχούν στο επίπεδο ευρύτερης ανάπτυξης της χώρας. Στις περισσότερες

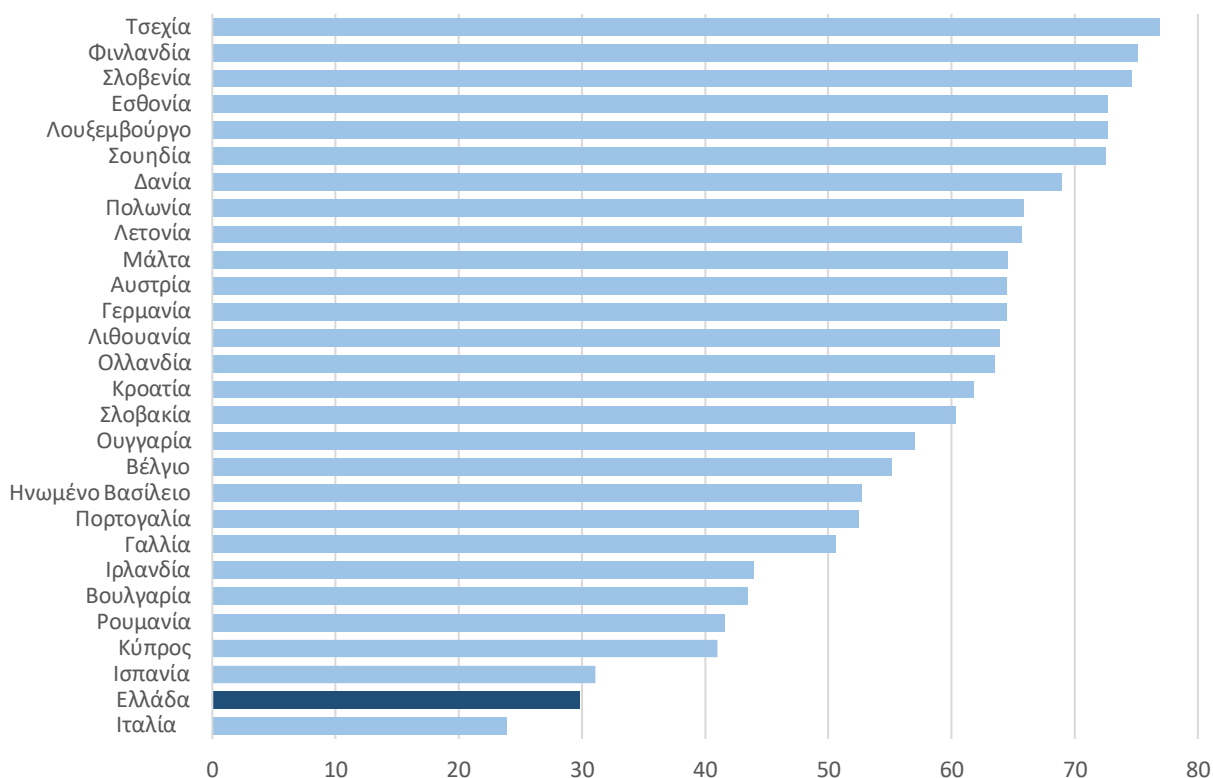
αξιόπιστες διεθνείς κατατάξεις, για παράδειγμα, κανένα από τα ελληνικά πανεπιστήμια δεν

⁴¹ 30,5% έναντι 21,7% στην κατανόηση κειμένου, 35,8% έναντι 22,4% στα μαθηματικά και 31,7% έναντι 21,6% στις φυσικές επιστήμες.

περιλαμβάνεται στα 100 καλύτερα της Ευρώπης, ενώ όχι σπάνια υστερούν και σε σύγκριση με ιδρύματα μικρότερων ή λιγότερο οικονομικά αναπτυγμένων χωρών.

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα, δεν προκαλεί έκπληξη ότι και οι Έλληνες που βρίσκονται σε εργασιακή ηλικία εμφανίζονται σε όχι ιδιαίτερα ευνοϊκές θέσεις σε διεθνείς κατατάξεις δεξιοτήτων. Για παράδειγμα, στο πρόγραμμα PIAAC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies) του ΟΟΣΑ που εξετάζει τις δεξιότητες ανάγνωσης, αριθμησης και επίλυσης προβλημάτων σε προηγμένο τεχνολογικό περιβάλλον ατόμων ηλικίας 16-65 ετών, η Ελλάδα καταλαμβάνει τη 17^η θέση ανάμεσα σε 19 κράτη μέλη της ΕΕ που συμμετείχαν στο πρόγραμμα, με επιδόσεις πολύ κάτω του μέσου όρου του ΟΟΣΑ. Αντίστοιχα, σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό Δείκτη Δεξιοτήτων του CEDEFOP, η Ελλάδα καταλαμβάνει την τελευταία θέση με 17% (με μέσο όρο της ΕΕ το 66%) ως προς την αντιστοίχιση δεξιοτήτων (skills matching), υστερεί σημαντικά τόσο ως προς την ενεργοποίηση των δεξιοτήτων (skills activation) με 45% έναντι 79% της ΕΕ όσο και ως προς την ανάπτυξη δεξιοτήτων (skills development) με 43% έναντι 76% της ΕΕ, ενώ στη συνολική κατάταξη καταλαμβάνει την προτελευταία θέση (Διάγραμμα 4.10).

Διάγραμμα 4.10: Ευρωπαϊκός Δείκτης Δεξιοτήτων (2020)

Πηγή: CEDEFOP

Πρόσβαση

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, το εκπαιδευτικό επίπεδο του πληθυσμού βελτιώνεται σταθερά, αν και συνεχίζει να υπολείπεται του κοινοτικού μέσου όρου. Ενδεικτικά, το ποσοστό των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην ηλικιακή ομάδα 25-64 που το 2002 ήταν 18,1%, το 2019 είχε φθάσει το 31,9% (ο αντίστοιχος μέσος όρος στην ΕΕ ήταν 33,2%). Σε μεγάλο βαθμό η εξέλιξη αυτή μπορεί να αποδοθεί στη μαζική επέκταση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και τις αρχές της δεκαετίας του 2000. Ως αποτέλεσμα, στις νεότερες ηλικίες το ποσοστό αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα είναι υψηλότερο του Ευρωπαϊκού μέσου όρου. Ενδεικτικά,

στην ηλικιακή ομάδα 30-34 ετών και παρά τη διαρροή εγκεφάλων (brain drain), που ήταν σημαντική σε αυτή την ηλικιακή ομάδα κατά τα χρόνια της κρίσης, το ποσοστό αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης το 2019 ήταν 43,1% στην Ελλάδα και 41,6% στην ΕΕ.

Το ποσοστό σχολικής διαρροής (πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου) στην Ελλάδα ήταν 4,1% το 2019, ένα από τα χαμηλότερα στην ΕΕ. Τα τελευταία χρόνια έχει επίσης αυξηθεί η πρόσβαση στην προσχολική φροντίδα και εκπαίδευση, καθώς το ποσοστό εγγραφής σε επίσημες δομές παιδικής φροντίδας ανέρχεται σε 40,9% για τα παιδιά ηλικίας 0-3 ετών, έναντι ευρωπαϊκού μέσου όρου 35,1%. Ωστόσο, η συμμετοχή στην προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα των παιδιών ηλικίας μεταξύ 4 ετών και της ηλικίας έναρξης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης ήταν 81,5% το 2018 έναντι ευρωπαϊκού μέσου όρου 95,4%.

Αγκυλώσεις

Αυτονομία και αξιολόγηση

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι εξαιρετικά συγκεντρωτικό. Όλες οι σημαντικές αποφάσεις αλλά και πληθώρα αποφάσεων δευτερεύουσας σημασίας λαμβάνονται σε κεντρικό επίπεδο και η αυτονομία των εκπαιδευτικών μονάδων όλων των βαθμίδων είναι εξαιρετικά περιορισμένη, ιδίως στην πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.⁴² Ταυτόχρονα, με μερική εξαίρεση την τριτοβάθμια εκπαίδευση, παρατηρείται σχεδόν παντελής έλλειψη αξιολόγησης εκπαιδευτικών δομών και εκπαιδευτικού προσωπικού αλλά και κοινωνικής λογοδοσίας των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Τουλάχιστον στις δύο πρώτες βαθμίδες του συστήματος παρατηρείται παντελής έλλειψη θετικής ή αρνητικής κινητροδότησης αναφορικά με την απόδοση των εκπαιδευτικών και των εκπαιδευτικών μονάδων, ενώ στην τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν υπάρχει επαρκής αντιστοίχιση μεταξύ ερευνητικών και εκπαιδευτικών επιδόσεων με την κατανομή θέσεων και πόρων.

Πόροι και δομές

Η Ελλάδα ακολουθεί την ευρωπαϊκή και παγκόσμια τάση και αυξάνει διαχρονικά τις ιδιωτικές και δημόσιες δαπάνες εκπαίδευσης ως ποσοστό του ΑΕΠ. Αυξάνεται επίσης διαχρονικά το ποσοστό του πληθυσμού που έχει ολοκληρώσει ένα όλο και υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης. Το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος των δαπανών εκπαίδευσης είναι δημόσιες. Οι ιδιωτικές δαπάνες επικεντρώνονται στην προσχολική εκπαίδευση καθώς και σε ιδιαίτερα μαθήματα και φροντιστήρια κατά τη διάρκεια της πρωτοβάθμιας και ιδίως της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ιδιωτικές δαπάνες κατευθύνονται επίσης, σε μικρότερο βαθμό, σε δίδακτρα μεταπτυχιακών σπουδών, ιδιωτικών σχολείων (τα οποία καλύπτουν περίπου 6,5% των μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης) και μεταλυκειακών σπουδών εκτός τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.⁴³

Το ποσοστό των δημοσίων δαπανών εκπαίδευσης ως προς το ΑΕΠ ήταν χαμηλότερο του 3,5% στα μέσα της δεκαετίας του 2000 και πλησίασε το 4% στα χρόνια πριν την κρίση. Το ποσοστό αυτό αυξήθηκε περαιτέρω τα τελευταία χρόνια, παρά τη μείωση των δαπανών εκπαίδευσης σε απόλυτους όρους, λόγω ταχύτερης μείωσης του ΑΕΠ. Παραμένει, όμως, σταθερά χαμηλότερο από αυτό των Ευρωπαίων εταίρων μας. Το 2018 ήταν 3,9% του ΑΕΠ, ενώ ο μέσος όρος στις χώρες της ΕΕ ήταν 4,7% και η χώρα κατατάσσεται στην τέταρτη χαμηλότερη θέση μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ (Διάγραμμα 4.11).

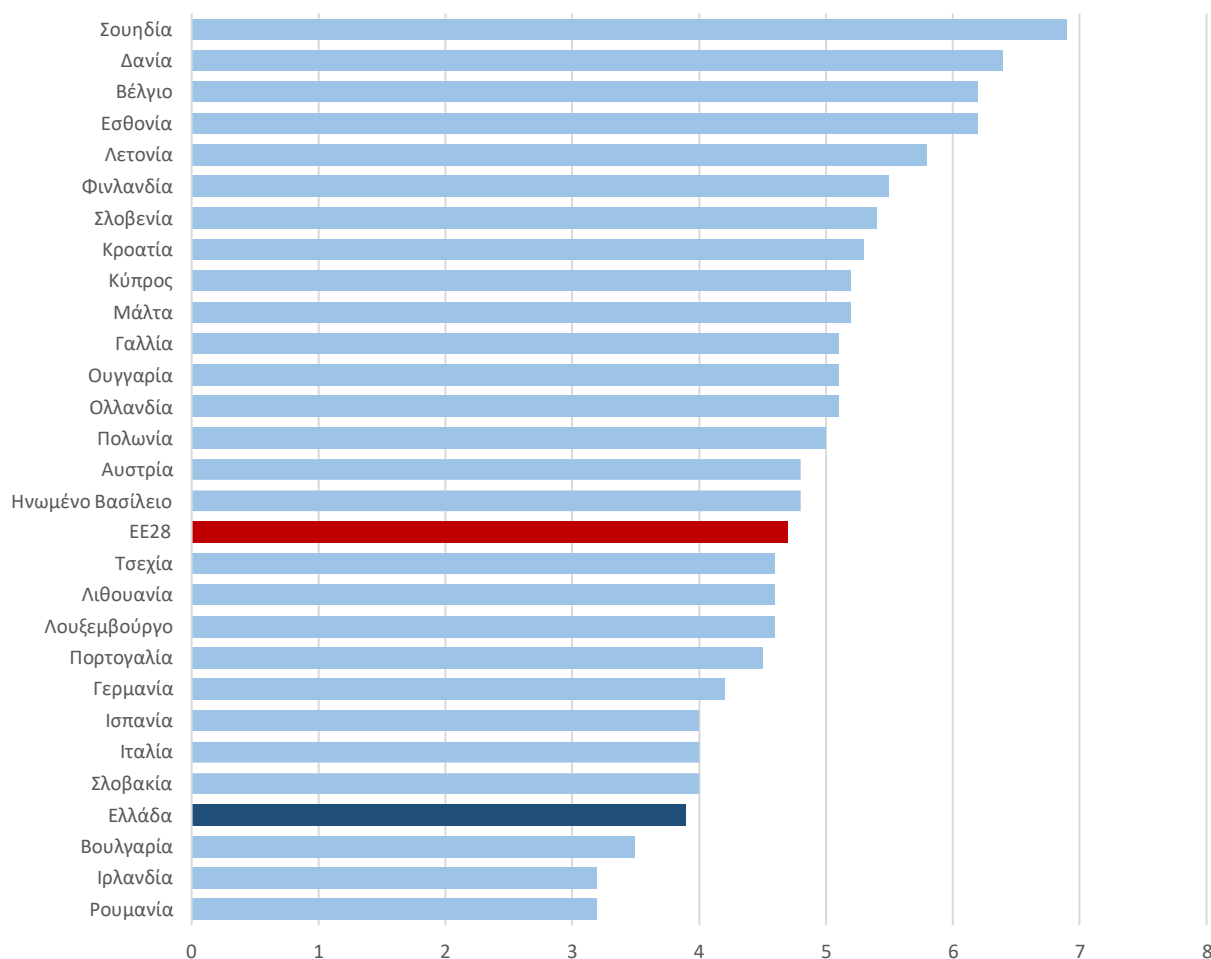
Το ζήτημα της υποχρηματοδότησης της δημόσιας εκπαίδευσης αναφέρεται συχνά στον δημόσιο διάλογο της χώρας, με τη σχετική συζήτηση να επικεντρώνεται συνήθως στην τριτοβάθμια

⁴² OECD (2011). Education Policy Advice for Greece: Strong Performers and Successful Reformers in Education, OECD, Paris.

⁴³ Η παρακολούθηση των επιμέρους δαπανών και του κόστους στην εκπαίδευση, συγκριτικά και σε διάφορα επίπεδα ανάλυσης, θα πρέπει να γίνεται περισσότερο συστηματικά από τις αρμόδιες αρχές.

εκπαίδευση. Οι δημόσιες δαπάνες τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι όμως υψηλότερες στην Ελλάδα (0,9%) από τον μέσο όρο της ΕΕ (0,7%). Η υστέρηση στις δημόσιες δαπάνες σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ αφορά την προσχολική και πρωτοβάθμια εκπαίδευση (1,3% Ελλάδα, 1,5% ΕΕ) και, ιδίως, τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (1,2% Ελλάδα, 1,8% ΕΕ, Διάγραμμα 4.12). Εν μέρει, η διαφορά στις δημόσιες δαπάνες δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης εξηγείται από τη χαμηλή συμμετοχή μαθητών στη δευτεροβάθμια επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα, η λειτουργία της οποίας απαιτεί υψηλότερη δαπάνη ανά μαθητή, λόγω και του εργαστηριακού της χαρακτήρα.

Διάγραμμα 4.11: Δαπάνες δημόσιας εκπαίδευσης στα κράτη μέλη της ΕΕ (% ΑΕΠ, 2018)

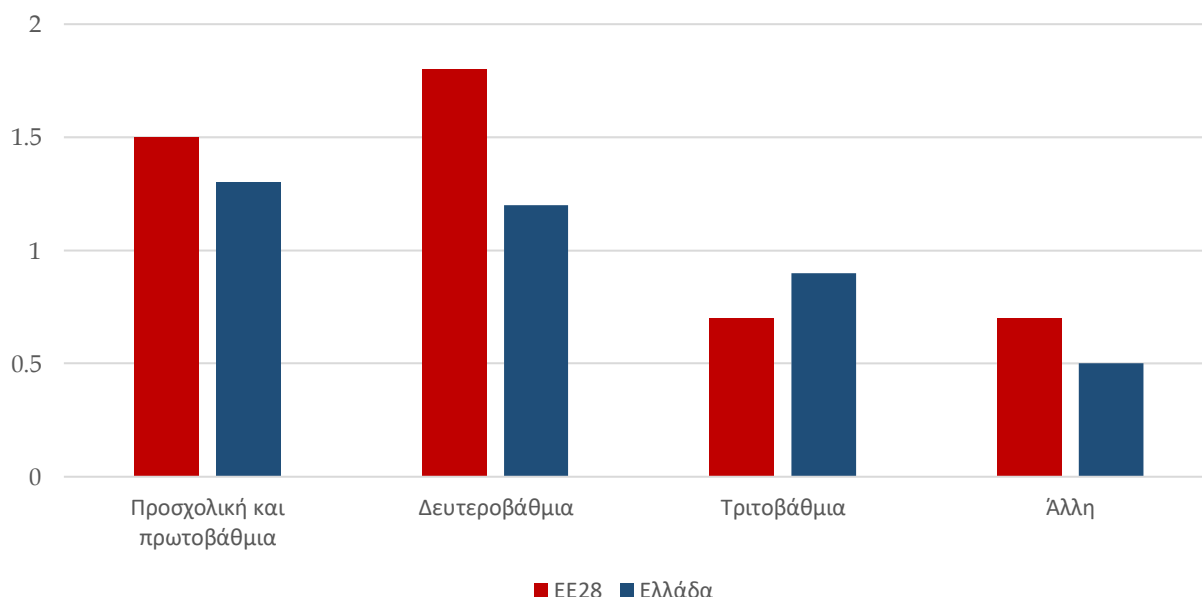
Πηγή: Eurostat

Το γεγονός ότι οι δημόσιες δαπάνες τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα είναι υψηλότερες από τον μέσο όρο της ΕΕ δεν συνεπάγεται ότι η ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση υπερχρηματοδοτείται. Αντίθετα, δεδομένα της βάσης Education at a Glance ΟΟΣΑ για παλαιότερα χρόνια δείχνουν ότι η συνολική χρηματοδότηση των ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα είναι χαμηλότερη από τον μέσο όρο της ΕΕ. Αυτό οφείλεται σε δύο λόγους. Πρώτον, η χρηματοδότηση της έρευνας στα ελληνικά πανεπιστήμια είναι χαμηλή. (Η Eurostat, στοιχεία από την οποία χρησιμοποιούνται στο Διάγραμμα 4.12, δεν προσμετρά τις δημόσιες δαπάνες για έρευνα στις δημόσιες δαπάνες για εκπαίδευση, ακόμα και για την έρευνα που λαμβάνει χώρα στα πανεπιστήμια.) Δεύτερον, τα ελληνικά πανεπιστήμια υστερούν, σε σύγκριση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, ως προς την προσέλκυση ιδιωτικών πόρων.

Οι δαπάνες για τη δημόσια εκπαίδευση είναι πρωτίστως «τρέχουσες» (κυρίως μισθοί) και σε πολύ μικρότερο βαθμό «κεφαλαίου» (κτήρια, εργαστήρια, κλπ.). Στη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, η χρηματοδότηση των υποδομών μειώθηκε, με αποτέλεσμα την υστέρηση σε αυτές.

Η υστέρηση είναι ιδιαίτερα σημαντική στις ψηφιακές υποδομές, όπως διαπιστώθηκε και κατά την πρόσφατη κρίση του COVID-19. Κατά την κρίση αυτή αναδείχτηκε επίσης η ανάγκη σημαντικής αναβάθμισης των ψηφιακών δεξιοτήτων εκπαιδευτικών και μαθητών. Τόσο η αρχική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών σε ψηφιακές δεξιότητες όσο και οι ευκαιρίες δια βίου επαγγελματικής ανάπτυξης στον τομέα αυτό, χρειάζονται σημαντική ενίσχυση. Λόγω δημοσιονομικών περιορισμών, ελάχιστες προσλήψεις μόνιμων εκπαιδευτικών έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια, ενώ η διαδικασία πρόσληψής τους βασίζεται στα τυπικά προσόντα και την προϋπηρεσία (χωρίς διαγωνισμό). Ως αποτέλεσμα η μέση ηλικία των εκπαιδευτικών σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης είναι αρκετά υψηλή, και συνήθως παρατηρείται αρνητική συσχέτιση μεταξύ ηλικίας και ψηφιακών δεξιοτήτων.

Διάγραμμα 4.12: Δαπάνες δημόσιας εκπαίδευσης σε Ελλάδα και ΕΕ ανά εκπαιδευτική βαθμίδα (% ΑΕΠ, 2018)

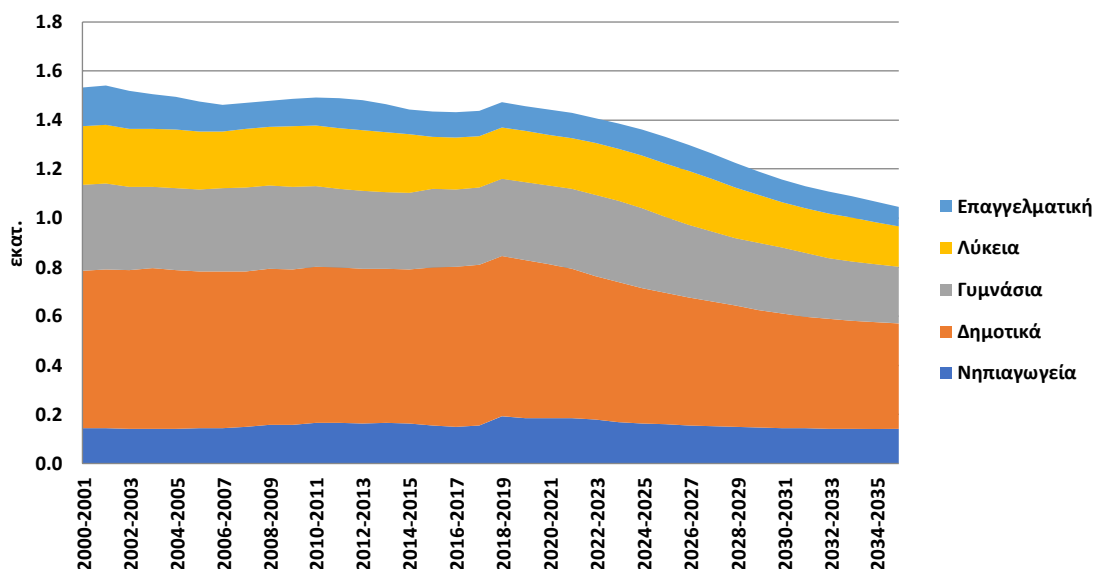
Πηγή: Eurostat

Παρά τις όποιες συνενώσεις εκπαιδευτικών μονάδων που έγιναν στα χρόνια της κρίσης, το μέσο μέγεθος των εκπαιδευτικών μονάδων παραμένει ιδιαίτερα μικρό, κυρίως στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Αυτό εν μέρει οφείλεται στη μορφολογία της χώρας, με τα πολλά μικρά νησιά και τις σχετικά απομονωμένες ορεινές περιοχές να επιβάλλουν τη λειτουργία σχολείων ακόμα και με πολύ λίγους μαθητές. Το εκπαιδευτικό αποτέλεσμα των πολύ μικρών σχολείων συνήθως δεν είναι ικανοποιητικό. Επιπρόσθετα, πριν την κρίση, το κόστος ανά ώρα επαφής δασκάλου/καθηγητή και μαθητή στην Ελλάδα ήταν ένα από τα υψηλότερα στον ΟΟΣΑ. Αυτό δεν οφειλόταν στους υψηλούς μισθούς των εκπαιδευτικών, αλλά (α) στο μικρό μέσο μέγεθος των τάξεων στην ελληνική πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ακόμα και στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, και (β) στον σχετικά χαμηλό αριθμό ωρών διδασκαλίας των Ελλήνων εκπαιδευτικών σε σύγκριση με τους ευρωπαίους συναδέλφους τους.

Η εικόνα θα γίνει ακόμα περισσότερο προβληματική προσεχώς, καθώς ο αριθμός των μαθητών αναμένεται να μειωθεί σημαντικά λόγω της μεγάλης μείωσης των γεννήσεων και της εξωτερικής μετανάστευσης που έχει σημειωθεί τα τελευταία χρόνια. Ειδικότερα, εκτιμάται ότι ο συνολικός

αριθμός των μαθητών θα μειωθεί από 1,48 εκ. το 2008 σε περίπου 1,05 εκ. (29,2% ή 423,3 χιλ. λιγότεροι μαθητές) μέχρι το 2035 (Διάγραμμα 4.13).

Διάγραμμα 4.13: Εξέλιξη του αριθμού μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (2000-2035)

Πηγή: IOBE (2018)

Διασύνδεση με την αγορά εργασίας

Στο επίπεδο της ανώτερης δευτεροβάθμιας (λυκειακής) εκπαίδευσης, μεταξύ δύο τρίτων και τριών τετάρτων όλων των μαθητών ακολουθούν τη γενική κατεύθυνση που οδηγεί σε σπουδές πανεπιστημιακού επιπέδου. Όμως, σε σημαντικό, βαθμό, η λυκειακή εκπαίδευση είναι υποβαθμισμένη, ιδιαίτερα στις δύο τελευταίες τάξεις του Λυκείου, όπου η κύρια προσπάθεια των μαθητών στρέφεται στα φροντιστηριακά μαθήματα με σκοπό την εισαγωγή στα ΑΕΙ. Η διάθρωση των σπουδών και ο προσανατολισμός τους, αφήνει όσους δεν εισάγονται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση χωρίς τα απαραίτητα εκπαιδευτικά εφόδια και προσόντα για να εισαχθούν στην αγορά εργασίας. Αλλά και η επαγγελματική εκπαίδευση είναι εξαιρετικά υποβαθμισμένη, συχνά συνοδεύεται με «στίγμα αποτυχίας», και πολλά από τα διδασκόμενα αντικείμενα μικρή μόνο σχέση έχουν με ειδικότητες που πράγματι ζητούνται στην αγορά εργασίας.

Στο επίπεδο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, τα προγράμματα σπουδών συχνά αποσκοπούν στην προετοιμασία για απασχόληση στον δημόσιο τομέα, και ιδιαίτερα την ίδια την εκπαίδευση. Σημαντικός αριθμός πτυχιούχων παραμένει άνεργος για μεγάλο χρονικό διάστημα, ετεροαπασχολείται ή μεταναστεύει στο εξωτερικό. Το τελευταίο συχνά οφείλεται σε υπερβάλλουσα προσφορά εργασίας πτυχιούχων στην ελληνική αγορά εργασίας ακόμα και σε κλάδους υψηλής ζήτησης, εξειδίκευσης και κόστους σπουδών (γιατροί, μηχανικοί, κλπ.). Ταυτόχρονα, οι ελλείψεις δεξιοτήτων είναι μεγάλες, ιδιαίτερα στους τομείς της ενέργειας και των τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνιών, παρά τα πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας των νέων (39,9% μεταξύ των νέων ηλικίας 15-24 ετών, έναντι 16,1% στην ΕΕ, και 28,5% ηλικίας 25-29 έναντι 10% στην ΕΕ το 2018) και τα χαμηλά ποσοστά απασχόλησης αποφοίτων όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων. Επιπλέον, μεγάλος αριθμός φοιτητών καθυστερεί ή εγκαταλείπει τις σπουδές. Τα τελευταία χρόνια έχει αυξηθεί σημαντικά ο αριθμός των φοιτητών που σπουδάζουν σε μεταπτυχιακά προγράμματα, αν και αυτά είναι συχνά προσανατολισμένα στην πρόσληψη στον δημόσιο τομέα και στην ιεραρχική εξέλιξη στο εσωτερικό του.

Η κατάργηση των ΤΕΙ και η ενσωμάτωσή τους στα πανεπιστήμια περιορίζει την εσωτερική διαφοροποίηση των ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και την ικανότητα ανταπόκρισης των προγραμμάτων τους στις διαφοροποιημένες και μεταβαλλόμενες ανάγκες της αγοράς εργασίας, ιδιαίτερα στους τομείς εφαρμογών της τεχνολογίας. Η κάθετη εσωτερική οργάνωση των πανεπιστημίων (Τμήματα), δεν ευνοεί την ανάπτυξη της διεπιστημονικότητας των προγραμμάτων σπουδών και της κινητικότητας των φοιτητών.

Η ερευνητική παραγωγή των ελληνικών ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης βρίσκεται σε ικανοποιητικό επίπεδο κρίνοντας από τον αριθμό των δημοσιεύσεων και τους δείκτες απήχησης,⁴⁴ αλλά η σύνδεση με τον παραγωγικό τομέα της οικονομίας είναι ανεπαρκής, όπως ανεπαρκείς είναι επίσης η αξιοποίηση της παραγόμενης έρευνας για εμπορικούς σκοπούς, η μεταφορά τεχνολογίας στην οικονομία και η ενίσχυση της νέας καινοτομικής επιχειρηματικότητας στον χώρο των ΑΕΙ.

Η συμμετοχή στη διά βίου μάθηση υπολείπεται σημαντικά του ευρωπαϊκού μέσου όρου και βρίσκεται ακόμα σε εμβρυακή κατάσταση. Αυτό δυσχεραίνει την αναβάθμιση των δεξιοτήτων των εργαζομένων – ιδίως των ψηφιακών - και την προσαρμογή τους στις μεταβαλλόμενες ανάγκες της οικονομίας.

Προτάσεις πολιτικής

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι πολλά ακόμα πρέπει να γίνουν στο πεδίο των εκπαιδευτικών πολιτικών, ώστε η επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο της χώρας να συμβάλλει αποφασιστικά στη μακροχρόνια ανάπτυξη της οικονομίας και της χώρας. Ορισμένες από τις προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις αφορούν όλες τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος, ενώ άλλες αφορούν επιμέρους βαθμίδες.⁴⁵

Αυτονομία και αξιολόγηση

Πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Όπως προαναφέρθηκε, η αυτονομία των σχολικών μονάδων στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Ορισμένες αρμοδιότητες μπορούν να μεταβιβασθούν από την κεντρική διοίκηση στις επιμέρους σχολικές μονάδες, μεταβιβάζοντας στους διευθυντές (και στο υπόλοιπο εκπαιδευτικό προσωπικό) κατάλληλη ευελιξία και παιδαγωγικές αρμοδιότητες, ώστε να μπορούν να διαμορφώσουν τη λειτουργία της κάθε μονάδας ανάλογα με τις τοπικές ανάγκες και ευκαιρίες.⁴⁶ Άλλες αρμοδιότητες μπορούν να μεταβιβασθούν στην τοπική αυτοδιοίκηση, όπως ιδίως η διαχείριση του κύριου και βοηθητικού προσωπικού των σχολικών μονάδων, με διασφάλιση των εργασιακών τους σχέσεων. Η αποκέντρωση αυτή, είτε στους δήμους είτε στις περιφέρειες, πέρα από την έγκαιρη στελέχωση και τη βελτίωση της λειτουργίας των σχολικών μονάδων, θα ενισχύσει τον επιτελικό ρόλο της κεντρικής υπηρεσίας του Υπουργείου Παιδείας, θα ενδυναμώσει τον εκπαιδευτικό σχεδιασμό,

⁴⁴ Σαχίνη Ε., Μάλλιου Ν., Χρυσομαλλίδης Χ., Καραμπέκιος Ν. (2018), *Ελληνικές Επιστημονικές Δημοσιεύσεις 2002-2016: Βιβλιομετρική Ανάλυση Ελληνικών Δημοσιεύσεων σε Διεθνή Επιστημονικά Περιοδικά – Web of Science*, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης

⁴⁵ Πολλές από τις προτάσεις που παρουσιάζονται εδώ αναπτύσσονται εκτενέστερα στις παρακάτω πηγές: Τσακλόγλου Π., Οικονομίδης Γ., Παγουλάτος Γ., Τριαντόπουλος Χ. και Φιλιππόπουλος Α. (2016). *Ένα νέο αναπτυξιακό πρότυπο για την Ελληνική οικονομία και η μετάβαση σε αυτό*, διαΝΕΟσις, Αθήνα. (κεφ. 4), Βέττας Ν. (2017) «Εκπαίδευση και ελληνική οικονομία», Κεφ. 8 στον συλλογικό τόμο *Πέρα από τη Λιτότητα*, επιμέλεια Βαγιανός Δ., Ν. Βέττας, Κ. Μεγλήρ και Χ. Πισσαρίδης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. IOBE (2017), *Τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα: Επιπτώσεις της κρίσης και προκλήσεις*, IOBE, Αθήνα. IOBE (2018α), *Εκπαίδευση και αγορά εργασίας στην Ελλάδα: Επιπτώσεις της κρίσης και προκλήσεις*, IOBE, Αθήνα. IOBE (2018β) και *Κρίση, δημογραφικές μεταβολές και επιπτώσεις στην εκπαίδευση*, IOBE, Αθήνα.

⁴⁶ OECD (2018), *Education for a Bright Future in Greece*, Reviews of National Policies for Education, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264298750-en>, σ. 161.

θα βελτιώσει την ανταπόκριση στις διαρκώς μεταβαλλόμενες εκπαιδευτικές ανάγκες και θα ενισχύσει την μεταρρυθμιστική ικανότητα του κράτους.

Η αποκέντρωση και η ενίσχυση της διοίκησης των σχολικών μονάδων θα πρέπει να συνοδεύεται από εσωτερική και εξωτερική τους αξιολόγηση, η οποία θα λαμβάνει υπόψη της τόσο τις εκροές της εκπαιδευτικής διαδικασίας (όπως η επίδοση των μαθητών, εισαγωγή σε τριτοβάθμια ιδρύματα) όσο και τις εισροές (επίδοση σε προγενέστερο στάδιο, και ειδικές προκλήσεις κάθε σχολείου). Η αξιολόγηση θα πρέπει να είναι διαδικασία συνεχής, να οργανώνεται και συντονίζεται από κεντρικό ανεξάρτητο φορέα, και να αποβλέπει στη βελτίωση της απόδοσης τόσο των επιμέρους σχολικών μονάδων όσο και του συστήματος συνολικά. Θα πρέπει να συνδεθεί με κάποιας μορφής παροχή θετικών ή αρνητικών κινήτρων, ενώ οι αδυναμίες των σχολικών μονάδων που υστερούν σε επιδόσεις, είναι σκόπιμο να αντιμετωπίζονται με στοχευμένες και ολοκληρωμένες παρεμβάσεις (π.χ. μικρότερο μέγεθος τάξεων, αυξημένη ενισχυτική διδασκαλία, ειδικές επιμορφώσεις εκπαιδευτικών, ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα, κλπ.). Στο πλαίσιο αυτό, χρειάζονται επανεξέταση και οι σημερινές διαδικασίες κατανομής της κρατικής χρηματοδότησης στις σχολικές μονάδες, ώστε να συνδεθούν με την επίτευξη εκπαιδευτικών στόχων.

Τα αποτελέσματα των αξιολογήσεων των σχολικών μονάδων θα πρέπει να δημοσιοποιούνται και να παρουσιάζονται σε συγκριτική μορφή - πάντοτε λαμβάνοντας υπόψη και τον ρόλο των εισροών της εκπαιδευτικής διαδικασίας - ώστε να ενισχύεται ο ρόλος της κοινωνικής λογοδοσίας, αλλά και να βελτιώνεται η πληροφόρηση γονέων και μαθητών. Οι νέες τεχνολογίες διαχείρισης «μεγάλων δεδομένων» (big data) και η ανοικτή διάθεσή τους (open data) προσφέρουν νέες διευρυμένες δυνατότητες και μπορούν να αξιοποιηθούν στην κατεύθυνση αυτή.

Εκτός της αξιολόγησης προσωπικού και επιμέρους σχολικών μονάδων είναι αναγκαία και η τακτική αξιολόγηση των δομών και των λειτουργιών του εκπαιδευτικού συστήματος συνολικά. Αυτή η μορφή αξιολόγησης με τη σειρά της, μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία ισχυρότερων και αποτελεσματικότερων εκπαιδευτικών μονάδων. Στο ίδιο πλαίσιο, είναι καθοριστικής σημασίας η πλήρης αποκομματικοποίηση και η αξιοκρατική ανάδειξη των στελεχών της διοίκησης της εκπαίδευσης, με διαδικασίες ανεξάρτητες και αδιάβλητες (π.χ. μέσω ΑΣΕΠ), με βάση περιορισμένα «αντικειμενικά» και αυξημένα ουσιαστικά ποιοτικά κριτήρια και προσόντα.

Παράλληλα με την αξιολόγηση, είναι κρίσιμο να δοθεί έμφαση στην ποιότητα των εκπαιδευτικών – αυτή, σύμφωνα με έγκυρες μελέτες, είναι ο σημαντικότερος παράγοντας στην ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Η ποιότητα των εκπαιδευτικών δεν καθορίζεται απλώς από χαρακτηριστικά όπως τα τυπικά πτυχία, αλλά εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ποιότητα της αρχικής εκπαίδευσής τους, της συνεχιζόμενης επαγγελματικής ανάπτυξής τους, και τα κίνητρα συνεχούς βελτίωσής τους. Είναι λοιπόν απαραίτητο να αναδιοργανωθεί η αρχική εκπαίδευση και συνεχιζόμενη επιμόρφωσή τους και να ενισχυθούν τα κίνητρα προσέλκυσης στο επάγγελμα του εκπαιδευτικού. Αυτό απαιτεί καλύτερη επιλογή στην είσοδο, με αδιάβλητες διαγωνιστικές διαδικασίες, καλύτερες αμοιβές με σύνδεσή τους με την υπηρεσιακή εξέλιξη και αξιολόγηση, και αναμόρφωση των προγραμμάτων αρχικής εκπαίδευσης και συνεχιζόμενης επιμόρφωσης, δια ζώσης ή και εξ αποστάσεως, σε δια βίου προοπτική. Ειδικά για τους εκπαιδευτικούς της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι ζωτικής σημασίας η αναμόρφωση της αρχικής τους εκπαίδευσης, κατά προτίμηση σε δεύτερο κύκλο σπουδών που να καταλήγει σε αναβαθμισμένο πιστοποιητικό παιδαγωγικής και διδακτικής επάρκειας. Το πιστοποιητικό θα παρέχεται από πανεπιστημιακές Σχολές Εκπαίδευσης, οι οποίες θα αξιολογούνται με βάση τα μαθησιακά τους αποτελέσματα, στο πλαίσιο της αξιολόγησης των προγραμμάτων σπουδών των πανεπιστημίων.

Τριτοβάθμια εκπαίδευση

Τα πανεπιστήμια είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αποκτήσουν περισσότερη αυτονομία ως προς την εσωτερική τους οργάνωση, τη διαχείριση των πόρων τους, τον σχεδιασμό των προγραμμάτων σπουδών, τα κριτήρια εισαγωγής, τον αριθμό των εισακτέων, κλπ. Ταυτόχρονα, η παροχή αυτονομίας και οργανωτικής ευελιξίας στις κεντρικές διοικήσεις των πανεπιστημίων θα πρέπει να συνδυαστεί με αύξηση της κοινωνικής τους λογοδοσίας, ενώ η χρηματοδότηση των επιμέρους ιδρυμάτων θα πρέπει να γίνεται με διαφανή κριτήρια τόσο στη βάση των αντικειμενικών αναγκών τους (αριθμός φοιτητών, γνωστικά αντικείμενα, υποδομές, κλπ.), όσο και σε όρους επίτευξης συγκεκριμένων ανά ίδρυμα στόχων, στο πλαίσιο πολυετών προγραμματικών συμφωνιών στρατηγικού σχεδιασμού μεταξύ των ιδρυμάτων και του Υπουργείου Παιδείας. Σε αυτό το πλαίσιο, θα ήταν επιθυμητή η ενδυνάμωση και η ενίσχυση των δυνατοτήτων στρατηγικού σχεδιασμού των ιδρυμάτων όσο και η διαφοροποίηση ως προς τους στόχους τους, σε σύνδεση με τη διαδικασία αξιολόγησής τους. Τα Συμβούλια Ιδρυμάτων, με αυξημένη συμμετοχή εξωτερικών μελών, και με ισχυρές και αποφασιστικές αρμοδιότητες στο στρατηγικό σχεδιασμό και στην επιλογή εκτελεστικής διοίκησης των πανεπιστημίων (πρυτάνεις, κοσμήτορες), μπορούν να διαδραματίσουν κεντρικό ρόλο στην αναμόρφωση του συνολικού χάρτη της ανώτατης εκπαίδευσης, και να συμβάλλουν στην βελτίωση της σύνδεσης των πανεπιστημίων με την αγορά εργασίας, αλλά και με τις διεθνείς εξελίξεις στην ανώτατη εκπαίδευση.

Παράλληλα με τη νέα διοικητική οργάνωση των πανεπιστημίων και τη διευρυμένη αυτονομία τους από το Υπουργείο Παιδείας, απαιτείται μια ολοκληρωμένη στρατηγική ανάδειξης και στήριξης των μονάδων ερευνητικής και εκπαιδευτικής αριστείας στο εσωτερικό των πανεπιστημίων, με αξιοκρατικές διαδικασίες από διεθνείς επιτροπές αξιολόγησης. Μια εθνική στρατηγική αριστείας θα συμβάλλει στην ανάδειξη των ελληνικών πανεπιστημίων και στη βελτίωση της θέσης τους σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Θα ενισχύσει επίσης τον ρόλο των ελληνικών πανεπιστημίων στην διαμόρφωση ενός ισχυρού οικοσυστήματος καινοτομίας, απαραίτητου για την ενίσχυση της καινοτόμου επιχειρηματικότητας και της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Στην κατεύθυνση αυτή, πέρα από τη στήριξη μονάδων και ομάδων ερευνητικής και εκπαιδευτικής αριστείας, σημαντικό ρόλο μπορεί να παίξει η στήριξη του επαναπατρισμού Ελλήνων επιστημόνων που έχουν διακριθεί στο εξωτερικό, καθώς και η προσέλκυση διακεκριμένων αλλοδαπών επιστημόνων στα ελληνικά πανεπιστήμια, για μικρότερα ή μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα (μήνες ή χρόνια), για παράδειγμα, στο πλαίσιο ενός αναβαθμισμένου θεσμού των επισκεπτών καθηγητών (visiting professorships).

Πόροι και δομές

Επέκταση προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας

Μεγάλος αριθμός μελετών διεθνώς δείχνει ότι κατάλληλα σχεδιασμένες πολιτικές προσχολικής αγωγής έχουν εξαιρετικά υψηλές οικονομικές αποδόσεις στο μέλλον. Επομένως, είναι κεφαλαιώδους σημασίας η επένδυση στον τομέα αυτό, παρότι συχνά στον δημόσιο διάλογο ακούγονται υποτιμητικές αναφορές, όπως για «στάθμευση παιδιών». Για την επιτυχία αυτού του σκοπού απαιτείται η επέκταση των υποδομών και του εξοπλισμού για την παιδική φροντίδα και την προσχολική εκπαίδευση, η αναμόρφωση και αναβάθμιση της αρχικής και της συνεχιζόμενης εκπαίδευσης των βρεφονηπιοκόμων και νηπιαγωγών – πιθανότατα στη βάση νέου πλαισίου γνώσεων και δεξιοτήτων ανώτατης εκπαίδευσης – αλλά και η επέκταση της συμμετοχής παιδιών και νηπίων στις δομές φροντίδας και προσχολικής εκπαίδευσης. Ένα σημαντικό θετικό παράγωγο αυτών των δράσεων μπορεί να είναι η αύξηση της δυνατότητας συμμετοχής των γονέων (πρωτίστως γυναικών) στην αγορά εργασίας, με αντίστοιχη βελτίωση του εισοδήματος των νοικοκυριών. Στην Ενότητα 5.3 προτείνεται ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα παιδικής ανάπτυξης. Αυτό εξυπηρετεί τον

διπλό σκοπό της ανάγκης για πρώιμη παιδική φροντίδα και εκπαίδευση – απολύτως απαραίτητη για την καλή παιδική ανάπτυξη -- και καλύτερης πρόσβασης γυναικών στην αγορά εργασίας.

Επέκταση ολοήμερου σχολείου

Η δυνατότητα ολοήμερου σχολείου είναι σκόπιμο να παρέχεται σε όλους τους μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Σε εθελοντική βάση, μετά την ολοκλήρωση των μαθημάτων, μπορεί να παρέχεται ενισχυτική διδασκαλία για όσους από τους πλέον αδύναμους μαθητές το επιθυμούν, αλλά και να προωθείται η δημιουργία ομάδων μαθητών ειδικών ενδιαφερόντων (π.χ. σε τομείς όπως τα μαθηματικά, ο πολιτισμός, η ρομποτική, το περιβάλλον, κλπ.). Ένα θετικό παράγωγο της λειτουργίας των ολοήμερων σχολείων είναι η απρόσκοπτη συμμετοχή των γονέων τους στην αγορά εργασίας, με ευεργετικές συνέπειες για το οικογενειακό εισόδημα, αλλά και για την περισσότερο ολοκληρωμένη μάθηση των παιδιών. Προς την κατεύθυνση της διευκόλυνσης της απασχόλησης των γονέων, θα μπορούσε επίσης να εξετασθεί και η δυνατότητα των σχολείων για δημιουργική απασχόληση μαθητών σε εθελοντική βάση κατά την περίοδο των θερινών διακοπών, που να συνδυάζουν παιχνίδι και αθλητικές δραστηριότητες με δραστηριότητες σε τομείς όπως αυτοί που αναφέρθηκαν προηγουμένως.

Εκσυγχρονισμός των προγραμμάτων σπουδών

Τα εφαρμοζόμενα προγράμματα σπουδών διακρίνονται ως προς την έμφαση στην αποστήθιση γνώσεων. Η υιοθέτηση προγραμμάτων σπουδών και αντίστοιχου εκπαιδευτικού υλικού καλλιέργειας ικανοτήτων που συνδυάζουν γνώσεις, δεξιότητες, κριτική σκέψη και αξίες⁴⁷ θα αναβαθμίσει σημαντικά τα μαθησιακά αποτελέσματα της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Επειδή τα προγράμματα σπουδών παραδοσιακά αναπτύσσονται με Ευρωπαϊκή χρηματοδότηση, μετά το πέρας του έργου τα προγράμματα και το εκπαιδευτικό υλικό δεν αξιολογούνται ούτε βελτιώνονται συστηματικά. Αυτό παγώνει «βρεφικές ασθένειες» και αστοχίες ενώ παράλληλα, με την πάροδο του χρόνου, απαξιώνει το εκπαιδευτικό υλικό. Θα πρέπει, συνεπώς, να αναπτυχθούν δομές και δράσεις διαρκούς αξιολόγησης και βελτίωσης των προγραμμάτων σπουδών και του εκπαιδευτικού υλικού.

Στροφή στη σύγχρονη επαγγελματική εκπαίδευση

Συντονισμένη και διαρκής πρέπει να είναι η προσπάθεια για την αναβάθμιση και βελτίωση της ελκυστικότητας της λυκειακής (ΕΠΑΛ) αλλά και της μεταλυκειακής (IEK) επαγγελματικής εκπαίδευσης. Στον τομέα αυτό, είναι αναγκαία η στενή συνεργασία του Υπουργείου Παιδείας με τους κοινωνικούς εταίρους και τις τοπικές κοινωνίες. Εκτός της ριζικής ανανέωσης και αναβάθμισης των προγραμμάτων σπουδών και αναβάθμισης της υλικοτεχνικής τους υποδομής, θα μπορούσε να εξετασθεί η ίδρυση δικτύου πρότυπων Επαγγελματικών Λυκείων, η στήριξη και επέκταση της μαθητείας στα ΕΠΑΛ, η επέκταση του δικτύου των IEK, αλλά και η αναμόρφωση του θεσμικού πλαισίου λειτουργίας των εκπαιδευτικών μονάδων αυτών των βαθμίδων - κυρίως των IEK - για την ενίσχυση του ρόλου των κοινωνικών εταίρων στον σχεδιασμό της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης (π.χ. επιλογή ειδικοτήτων, καθορισμός προγραμμάτων σπουδών και μαθησιακών αποτελεσμάτων). Επιπλέον, η θεσμοθέτηση του Εθνικού Απολυτηρίου που χορηγείται με βάση εξέταση σε αυξημένο αριθμό επιλεγόμενων μαθημάτων (7-9) θα συμβάλλει στην ενίσχυση των γνώσεων και ικανοτήτων, όχι μόνο όσων συνεχίζουν στην ανώτατη εκπαίδευση, αλλά και όσων εισέρχονται στην αγορά εργασίας μετά την ολοκλήρωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Οι περιορισμοί του μεγέθους των σχολικών μονάδων στην προσφορά πολλών διαφορετικών επιλογών,

⁴⁷ OECD (2018), *Education for a Bright Future in Greece*, Reviews of National Policies for Education, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264298750-en>, σ. 110.

μπορούν να αντιμετωπιστούν με διαφοροποίηση του προγράμματος όμορων σχολείων και τη δυνατότητα επιλογής σχολείου από τους μαθητές.

Νέος προσανατολισμός στην ανώτατη εκπαίδευση. Ευελιξία και φοιτητοκεντρική μάθηση

Ενόψει και των επερχόμενων ραγδαίων δημογραφικών εξελίξεων θα πρέπει να υπάρξει έγκαιρα ανασχεδιασμός ολόκληρου του χάρτη της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αλλά και των προγραμμάτων σπουδών, με ενίσχυση κατευθύνσεων και ειδικοτήτων σε γνωστικά αντικείμενα όπου αναμένεται σημαντική αύξηση της ζήτησης στην αγορά εργασίας τα επόμενα χρόνια και σταδιακό περιορισμό ειδικοτήτων, όπου αναμένεται ή ήδη παρατηρείται υπερβάλλουσα προσφορά αποφοίτων. Αυτό μπορεί ευκολότερα να επιτευχθεί, εφόσον ενισχυθεί η οργανωτική ευελιξία των ιδρυμάτων και η κύρια οργανωτική ακαδημαϊκή μονάδα είναι η Σχολή (που καλύπτει ευρύτερο φάσμα συγγενών γνωστικών αντικειμένων) αντί του – συχνά υπερεξειδικευμένου – Τμήματος. Η οργάνωση των πανεπιστημίων με βάση τις Σχολές, στις οποίες θα πρέπει να εισάγονται οι φοιτητές, θα συμβάλλει επιπλέον στην παροχή της δυνατότητας εξατομίκευσης της μάθησης από αυτούς, με επέκταση των επιλογών τους και της δυνατότητας οριζόντιας κινητικότητας μεταξύ προγραμμάτων. Αυτές οι αλλαγές μπορούν, επιπλέον, να συνδυαστούν με το άνοιγμα των ελληνικών πανεπιστημίων σε συνεργασίες με ιδρύματα του εξωτερικού για τη δημιουργία κοινών προγραμμάτων σπουδών, τόσο σε προπτυχιακό όσο, και σε μεταπτυχιακό επίπεδο.

Η θεσμοθέτηση και ενίσχυση Κέντρων Αριστείας στην ανώτατη εκπαίδευση μπορεί να συμβάλλει στην ανάδειξη καλών πρακτικών φοιτητοκεντρικής μάθησης και στην ενίσχυση των κινήτρων για τη βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης στα ελληνικά πανεπιστήμια. Στην ίδια κατεύθυνση, η στήριξη της λειτουργίας Κέντρων Υποστήριξης Διδασκαλίας στα πανεπιστήμια, με βάση τις αντίστοιχες διεθνείς καλές πρακτικές, μπορεί να συμβάλλει στην απαραίτητη αλλαγή υποδείγματος της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, συμπεριλαμβανομένης της αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών στην πανεπιστημιακή διδασκαλία.

Απαραίτητη προϋπόθεση για τον σκοπό αυτό αποτελεί, οπωσδήποτε, η βελτίωση της αναλογίας διδασκόντων-φοιτητών, ανά μάθημα και συνολικά στα πανεπιστήμια. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με ενίσχυση του διδακτικού προσωπικού των πανεπιστημίων, αναδιάρθρωση των προγραμμάτων σπουδών και των προσφερόμενων μαθημάτων, αλλά και με εισαγωγή κινήτρων και αντικινήτρων για την έγκαιρη ολοκλήρωση των σπουδών από τους φοιτητές. Στην κατεύθυνση αυτή, θα μπορούσε να εξεταστεί και η εισαγωγή τέλους επανεγγραφής για όσους παρατείνουν τις σπουδές τους πέρα από τον προβλεπόμενο χρόνο ολοκλήρωσής τους.

Ψηφιακές δεξιότητες για όλους

Μια απαιτούμενη αλλαγή που αφορά όλες τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος είναι η αναβάθμιση των ψηφιακών δεξιοτήτων διδασκόντων και διδασκομένων, σε συνδυασμό με τη βελτίωση των αντιστοίχων υποδομών των εκπαιδευτικών μονάδων. Η αναβάθμιση αυτή αφορά τόσο την εισαγωγή νέων μαθημάτων όσο και τη μερική αλλαγή του τρόπου διδασκαλίας υφισταμένων μαθημάτων. Η προσπάθεια είναι σημαντικό να ενταχθεί σε μια συνολική κατεύθυνση αναβάθμισης των δεξιοτήτων STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) των μαθητών, σε όλες τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος. Η συνδυαστική χρήση αυτών των δεξιοτήτων θεωρείται απαραίτητη στο μεταβαλλόμενο τεχνολογικό περιβάλλον και είναι ένας τομέας που η Ελλάδα υστερεί σημαντικά.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία αυτού του εγχειρήματος είναι η συνεχής και ουσιαστική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, συμπεριλαμβανομένων των διδασκόντων στα πανεπιστήμια, στις μεταβαλλόμενες δυνατότητες των νέων τεχνολογιών αλλά και η αξιολόγηση και αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών όλων των βαθμίδων του εκπαιδευτικού συστήματος σε τακτά χρονικά

διαστήματα, με στόχο την ανάπτυξη νέων ικανοτήτων και δεξιοτήτων των αποφοίτων τους. Απαραίτητη είναι επίσης η συνολική αύξηση του ψηφιακού εκπαιδευτικού περιεχομένου και η στήριξη της ανάπτυξης ανοικτών εκπαιδευτικών πόρων σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες (ηλεκτρονικά βιβλία και πανεπιστημιακά συγγράμματα, open educational resources). Επιπλέον, η πρόσβαση των εκπαιδευτικών δομών όλων των βαθμίδων σε γρήγορο διαδίκτυο (οπτικές ίνες/5G) και η ενίσχυσή τους με τον απαραίτητο εξοπλισμό (computer rooms, desktops/laptops, διαδραστικοί πίνακες, κλπ.) θα συμβάλλουν στην συνολική αναβάθμιση των ψηφιακών δεξιοτήτων όλων των εκπαιδευτικών παραγόντων και στη μείωση των σχετικών ανισοτήτων (ψηφιακό χάσμα).

Αναβάθμιση εκπαιδευτικών υποδομών

Σε γενικότερο επίπεδο, στα χρόνια της κρίσης, δεν ανανεώθηκε αλλά ούτε και συντηρήθηκε επαρκώς η υλικοτεχνική υποδομή και ο εργαστηριακός και σχολικός εξοπλισμός πολλών εκπαιδευτικών μονάδων σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες. Θα πρέπει να καταβληθεί κάθε προσπάθεια για τη συντήρηση και την ενεργειακή, ψηφιακή, εκπαιδευτική και αισθητική αναβάθμιση αυτών των υποδομών και του εξοπλισμού τους (κτίρια, αίθουσες διδασκαλίας, εργαστήρια, έπιπλα, σπουδαστήρια, βιβλιοθήκες, γυμναστήρια, κλπ.). Στην κατεύθυνση αυτή θα συμβάλλει και η διαμόρφωση νέων αρχιτεκτονικών προδιαγραφών για τα εκπαιδευτήρια όλων των βαθμίδων, προκειμένου να ανταποκριθούν στις σύγχρονες εκπαιδευτικές ανάγκες και παιδαγωγικές αρχές και πρακτικές από την προσχολική μέχρι την πανεπιστημιακή και την δια βίου εκπαίδευση. Στον παραπάνω στόχο μπορούν ακόμη να συμβάλλουν νέες προδιαγραφές για τον σχολικό εξοπλισμό (θρανία, καρέκλες, κλπ.). Η χρηματοδότηση ενός προγράμματος ολοκληρωμένης αναβάθμισης των εκπαιδευτηρίων όλων των βαθμίδων είναι σημαντική προτεραιότητα.

Εξορθολογισμός πόρων

Οι δημόσιες δαπάνες στην εκπαίδευση χρειάζεται να αυξηθούν τα επόμενα χρόνια, ώστε να συγκλίνουν τουλάχιστον με τον μέσο όρο των χωρών της ΕΕ, με έμφαση στην αύξηση των δαπανών για την προσχολική εκπαίδευση. Υπάρχουν όμως και σημαντικά περιθώρια για εξοικονόμηση πόρων σε κάποιους τομείς.

Στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, η αναλογία μαθητών-εκπαιδευτικών είναι σκόπιμο να συγκλίνει με το μέσο όρο των χωρών της ΕΕ. Στην κατεύθυνση αυτή μπορεί να συμβάλλει η σύγκλιση του διδακτικού και εργασιακού ωραρίου των εκπαιδευτικών, η αναδιάρθρωση του ημερήσιου ωραρίου λειτουργίας (διάρκεια διδακτικών ωρών και διαλειμμάτων) και των ωρολογίων προγραμμάτων των σχολείων, καθώς και η αύξηση του μεγέθους των τάξεων (με αύξηση του ελάχιστου αριθμού μαθητών ανά τάξη). Επιπλέον, ύστερα και από τη μεγάλη μείωση του μαθητικού πληθυσμού που σημειώνεται και αναμένεται να ενταθεί τα προσεχή χρόνια, είναι απαραίτητη η προώθηση συγχωνεύσεων σχολείων και η δημιουργία μεγαλύτερων εκπαιδευτικών μονάδων, καθώς και η ενοποίηση της διοίκησής τους, ανά περιοχή, που θα επιτρέψει καλύτερη αξιοποίηση των πόρων και όλων των κατηγοριών του προσωπικού τους. Ιδιαίτερα στη λυκειακή βαθμίδα, η δημιουργία μεγαλύτερων εκπαιδευτικών μονάδων θα διευκολύνει την παροχή προγραμμάτων με περισσότερες επιλογές για τους μαθητές.

Σημαντικά περιθώρια εξοικονόμησης υπάρχουν και στην ανώτατη εκπαίδευση, καθώς η ενσωμάτωση των ΤΕΙ στα πανεπιστήμια δεν συνοδεύτηκε από τον απαραίτητο περιορισμό του κατακερματισμού των ιδρυμάτων με τη διασπορά σχολών και τμημάτων τους σε πολλές διαφορετικές πόλεις και κωμοπόλεις. Πέρα από την εξοικονόμηση πόρων, η άρση του σημερινού κατακερματισμού και η συγκέντρωση των πανεπιστημίων σε μεγαλύτερες μονάδες, θα συμβάλλει στην αναβάθμιση της ακαδημαϊκής εμπειρίας και ανάπτυξης των φοιτητών, καθώς και στη διεύρυνση των εκπαιδευτικών τους επιλογών στο πλαίσιο των σπουδών τους. Ένα τέτοιο πρόγραμμα

συγχωνεύσεων θα συμβάλλει, επιπλέον, στην έγκαιρη προσαρμογή του συστήματος, πριν οι δημογραφικές επιπτώσεις γίνουν εμφανείς και στην ανώτατη εκπαίδευση, όπως αναμένεται από το 2027 και έπειτα.

Άμβλυνση εκπαιδευτικών ανισοτήτων

Τις τελευταίες δεκαετίες μεγάλος αριθμός οικογενειών μεταναστών έχει εγκατασταθεί στη χώρα μας και είναι πιθανό ότι η τάση αυτή θα συνεχισθεί και τα επόμενα χρόνια. Για διάφορους λόγους, πολλά παιδιά μεταναστών δεν έχουν ενσωματωθεί με επιτυχία στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Κατάλληλα σχεδιασμένες πολιτικές ενισχυτικής διδασκαλίας για αυτές τις ομάδες μπορεί να έχουν θετικά αποτελέσματα τόσο στο πεδίο της οικονομίας όσο και στο πεδίο της κοινωνικής συνοχής.

Επιπρόσθετα, θα ήταν επιθυμητό στο πλαίσιο του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής να δημιουργηθεί Παρατηρητήριο Εκπαιδευτικών Ανισοτήτων, το οποίο να εισηγείται σε τακτική βάση στο Υπουργείο Παιδείας τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων για τη βελτίωση του εκπαιδευτικού επιπέδου μέσω της μείωσης των ανισοτήτων στις εκπαιδευτικές επιδόσεις του συνόλου του μαθητικού πληθυσμού. Θα χρειαστεί, για αυτό, η επέκταση «Τράπεζας Θεμάτων» σε όλες τις τάξεις για τη διασφάλιση της συγκρισιμότητας των μαθησιακών αποτελεσμάτων σε εθνικό επίπεδο και διαχρονικά. Στο ίδιο πλαίσιο, είναι σημαντική η επέκταση του δικτύου πρότυπων σχολείων όλων των βαθμίδων με ίδρυση αντίστοιχων μονάδων σε λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές της χώρας, καθώς και αναμόρφωση του θεσμικού πλαισίου λειτουργίας ζωνών εκπαιδευτικής προτεραιότητας και ενισχυτικής εκπαίδευσης για ολοκληρωμένη παρέμβαση με στόχο τη μείωση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων στις επιδόσεις των μαθητών.

Παρεμβάσεις για την άμβλυνση των ανισοτήτων είναι αναγκαίες και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Οι υποδομές φοιτητικής μέριμνας χρειάζεται να επεκταθούν και αναβαθμιστούν, και η διαχείρισή τους να ανατεθεί στα πανεπιστήμια στο πλαίσιο ειδικού νομικού προσώπου (ΝΠΙΔ) προκειμένου να αξιοποιηθούν καλύτερα, αυξάνοντας τα έσοδα τους και βελτιώνοντας την ποιότητα των υπηρεσιών τους στους φοιτητές. Οι κρατικές δαπάνες φοιτητικής μέριμνας (σίτισης, στέγασης, συγγραμμάτων, κλπ.) χρειάζονται εξορθολογισμό και ενίσχυση της αποτελεσματικότητάς τους. Ειδικότερα, οι επιλογές των φοιτητών μπορούν να διευρυνθούν μεταξύ έντυπων, ηλεκτρονικών ή και μεταχειρισμένων συγγραμμάτων. Στον αναγκαίο εξορθολογισμό της φοιτητικής μέριμνας μπορεί επίσης να συμβάλλει η εισαγωγή μηχανισμού άτοκων δανείων, με ευνοϊκούς όρους αποπληρωμής (μετά την ένταξη στην αγορά εργασίας, από ένα ύψος εισοδημάτων και πάνω, χωρίς εμπλοκή τραπεζών) για την κάλυψη του κόστους διαβίωσης στη διάρκεια των σπουδών.

Ολοκληρωμένη στρατηγική διεθνοποίησης των πανεπιστημίων

Η δυνατότητα τα πανεπιστήμια να προσελκύσουν και φοιτητές από το εξωτερικό με καταβολή διδάκτρων θα αυξήσει την οικονομική τους αυτονομία και θα δημιουργήσει ένα πολύτιμο πολυπολιτισμικό περιβάλλον προς όφελος όλων. Η διεθνοποίηση και ενίσχυση των ανώτατων ιδρυμάτων έχει και δύο ιδιαίτερα σημαντικά παράπλευρα οφέλη. Αφενός την καλύτερη διασύνδεση της χώρας ευρύτερα με την ακαδημαϊκή, ερευνητική και επιχειρηματική κοινότητα της διασποράς, που αποτελεί πολύτιμη πηγή που δεν έχει τύχει της καλλιέργειας που απαιτείται. Αφετέρου, την τοποθέτηση της χώρας ως τοπικού κέντρου στην ευρύτερη περιοχή, καθώς ταλαντούχοι και φιλόδοξοι νέοι και νέες, καταρχάς από τα Βαλκάνια, την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, τη Ρωσία, τη Μέση Ανατολή, τη Βόρεια Αφρική, την Τουρκία, φυσικά την Κύπρο αλλά και από όλο τον κόσμο (ιδιαίτερα Κίνα, Ινδία, ΗΠΑ, Καναδάς), θα μπορούν να σπουδάζουν στη χώρα και στη συνέχεια να έχουν την επιλογή της ενσωμάτωσης στον οικονομικό και κοινωνικό ιστό της, με σημαντικά γεωπολιτικά οφέλη.

Για την επιτυχή διεθνοποίηση των ελληνικών πανεπιστημίων και την ενίσχυση της διεθνούς ανταγωνιστικότητάς τους, απαιτείται η διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης και πολυετούς στρατηγικής. Στην κατεύθυνση αυτή, πέρα από την οργάνωση ξενόγλωσσων προπτυχιακών και μεταπτυχιακών προγραμμάτων, με ή χωρίς συνεργασία με πανεπιστήμια άλλων χωρών, χρειάζεται η πλήρης προσαρμογή των ελληνικών πανεπιστημίων στις αρχές του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης, ώστε να ενισχυθεί η αναγνώριση των σπουδών που παρέχουν στο εξωτερικό και η ελκυστικότητά τους σε διεθνές επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό απαιτείται, ειδικότερα, η προσαρμογή της διάρθρωσης των σπουδών (3-5-8), καθώς και η προσαρμογή των διαδικασιών ακαδημαϊκής και επαγγελματικής αναγνώρισης των πτυχίων, με ριζική αναμόρφωση του εθνικού θεσμικού πλαισίου, λαμβάνοντας υπόψη το ευρωπαϊκό πλαίσιο αναγνώρισης επαγγελματικών προσόντων και επαγγελματικής ισοδυναμίας. Επιπλέον, η κύρωση διεθνών συμβάσεων για την αναγνώριση πτυχίων (Σύμβαση της Λισσαβόνας) και η προώθηση της σύναψης διμερών συμφωνιών ακαδημαϊκής αναγνώρισης με άλλες χώρες, θα συμβάλλουν στη διεθνή αναγνώριση και προβολή των ελληνικών πανεπιστημίων και στην προσέλκυση φοιτητών, ενώ ταυτόχρονα θα διευκολύνουν τον επαναπατρισμό των Ελλήνων που έχουν φύγει στο εξωτερικό, ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία της κρίσης.

Στο πλαίσιο της στρατηγικής για διεθνοποίηση των ελληνικών πανεπιστημίων, θα μπορούσε να τεθεί ως στόχος η προσέλκυση 100 χιλ. αλλοδαπών φοιτητών μέχρι το 2030. Για την επίτευξή του θα χρειαστεί, πέρα από την οργάνωση ξενόγλωσσων προπτυχιακών και μεταπτυχιακών προγραμμάτων, το άνοιγμα σε αλλοδαπούς φοιτητές και των προγραμμάτων που προσφέρονται στην ελληνική γλώσσα. (Τόσο τα ξενόγλωσσα όσο και τα ελληνόγλωσσα προγράμματα είναι σκόπιμο να είναι ανοικτά και σε ξένους και σε Έλληνες φοιτητές.) Αυτό θα μπορούσε να υλοποιηθεί είτε με προγράμματα ταχείας εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας πριν την έναρξη των σπουδών, είτε με διδασκαλία μαθημάτων στην αγγλική γλώσσα στο πρώτο έτος σπουδών και παράλληλη παρακολούθηση μαθημάτων ταχείας εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας.

Η διεθνοποίηση των πανεπιστημίων, μπορεί να ενισχυθεί περαιτέρω με την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών για την ένταξη της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στα προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών των πανεπιστημίων, για παράδειγμα με την προσφορά μαθημάτων με υποστήριξη τεχνολογίας από καθηγητές ιδρυμάτων του εξωτερικού ή με την οργάνωση προγραμμάτων σπουδών με ανοικτά διαδικτυακά μαθήματα (MOOCs) για αλλοδαπούς ή ομογενείς στο εξωτερικό. Απαραίτητη είναι επίσης η οργάνωση των υπηρεσιών υποστήριξης των αλλοδαπών φοιτητών στα ιδρύματα (π.χ. διαδικασίες εισαγωγής, άδειας διαμονής, στέγαση, κλπ.), η θεσμοθέτηση υποτροφιών και άλλων κινήτρων προσέλκυσης (π.χ. δανείων κάλυψης διδάκτρων), καθώς και η οργανωμένη διεθνής προβολή των προγραμμάτων των ελληνικών πανεπιστημίων σε άλλες χώρες, ιδιαίτερα σε όσες η αυξανόμενη ζήτηση για ανώτατες σπουδές δεν μπορεί να καλυφθεί από την τοπική προσφορά (π.χ. Κίνα, Ινδία, κλπ.).

Διασύνδεση με την αγορά εργασίας

Πρακτική άσκηση

Για τη βελτίωση της σύνδεσης της ανώτατης εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας είναι σημαντικό να αλλάξει ο προσανατολισμός της παρεχόμενης εκπαίδευσης, από την προετοιμασία των αποφοίτων για την απασχόληση πρωτίστως στον δημόσιο τομέα και την εκπαίδευση, στην απασχόληση τους στον ιδιωτικό τομέα και τις επιχειρήσεις. Στην κατεύθυνση αυτή, μετά την κατάργηση των ΤΕΙ, θα πρέπει να διασφαλιστεί ο προσανατολισμός των προγραμμάτων σπουδών των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης και στις εφαρμογές των επιστημών και της τεχνολογίας στο χώρο εργασίας. Σε αυτό θα μπορούσε να συμβάλει η διάκριση των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων ή των επιμέρους σχολών τους μεταξύ εκείνων που οργανώνουν προγράμματα σπουδών στις εφαρμογές των επιστημών και της

τεχνολογίας (Πανεπιστήμια Εφαρμογών Επιστημών και Τεχνολογίας ή Σχολές Εφαρμογών και Τεχνολογίας) και εκείνων με περισσότερο θεωρητικό και ερευνητικό προσανατολισμό.

Τα Πανεπιστήμια Εφαρμογών και οι Σχολές Εφαρμογών θα μπορούσαν να προσφέρουν τριετή προγράμματα σπουδών, με υποχρεωτική παρακολούθηση πρακτικής άσκησης στο χώρο εργασίας, και να έχουν στενή συνεργασία με τις επιχειρήσεις, με έμφαση σε δυναμικούς τομείς της οικονομίας (μεταποίηση, τρόφιμα, ενέργεια, τουρισμός, τεχνολογίες πληροφορικής, πράσινη οικονομία, κλπ.). Με δεδομένο, μάλιστα, το υψηλό ποσοστό εγκατάλειψης (σχεδόν 30%) και τη συχνή επιμήκυνση (πέρα από την προβλεπόμενη διάρκεια) των σπουδών στην ανώτατη εκπαίδευση, τα προγράμματα αυτά θα μπορούσαν επίσης να αποτελέσουν δυνατότητα «δεύτερης ευκαιρίας» για όσους φοιτητές έχουν ήδη εγκαταλείψει τις σπουδές που ξεκίνησαν, λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος ή επαγγελματικής προοπτικής, και θα επιθυμούσαν κάποια αλλαγή εκπαιδευτικής πορείας. Τα προγράμματα αυτά θα μπορούσαν να ενισχυθούν περαιτέρω είτε, π.χ. με επιδότηση των ασφαλιστικών εισφορών για τις επιχειρήσεις που θα συνεχίσουν να απασχολούν τους φοιτητές μετά την ολοκλήρωση της πρακτικής άσκησης τους, είτε με αυξημένη χρηματοδότηση και στήριξη των πανεπιστημίων των οποίων οι απόφοιτοι βρίσκουν γρηγορότερα καλύτερες θέσεις εργασίας (π.χ. σχετική με τις σπουδές, καλύτερες αμοιβές, κλπ.).

Χρηματοδότηση ερευνητικών προγραμμάτων από επιχειρήσεις

Ο επιχειρηματικός τομέας θα μπορούσε να συνεργασθεί με τα πανεπιστήμια για τη χρηματοδότηση συγκεκριμένων ερευνητικών προσπαθειών, τα αποτελέσματα των οποίων θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν οι χρηματοδοτούσες επιχειρήσεις με κατάλληλη προσυμφωνημένη αποζημίωση των ερευνητών και των πανεπιστημίων. Στην κατεύθυνση αυτή, σημαντικό ρόλο μπορούν να παίξουν τα Γραφεία Μεταφοράς Τεχνολογίας των πανεπιστημίων. Πέραν αυτών, η προκήρυξη σε τακτά χρονικά διαστήματα ερευνητικών προγραμμάτων, κυρίως, σε διδακτορικό και μεταδιδακτορικό επίπεδο, μπορεί να συγκρατήσει την τάση «φυγής εγκεφάλων» (brain drain) με πολλαπλώς επωφελή αποτελέσματα, τόσο για το εκπαιδευτικό σύστημα όσο και, μακροχρόνια, για τις προοπτικές ανάπτυξης της οικονομίας.

Επιπρόσθετα, είναι κρίσιμης σημασίας να δημιουργηθούν κίνητρα καθώς και χρηματοδότηση για την βασική έρευνα. Αυτό απαιτεί τη θεσμοθέτηση σύνδεσης της πανεπιστημιακής χρηματοδότησης με παραγωγή έρευνας, καθώς και ενός οργανισμού που θα διαχειρίζεται ερευνητικά κονδύλια που θα απονέμει ετησίως ο κρατικός προϋπολογισμός και θα τα διανέμει αξιοκρατικά. Τα θέματα αυτά αναλύονται στην Ενότητα 5.4.

Επέκταση δια βίου μάθησης στα πανεπιστήμια

Η εμπειρία πολλών χωρών δείχνει ότι ένα πολύ σημαντικό τμήμα της διά βίου μάθησης των εργαζομένων αλλά και του πληθυσμού γενικότερα αναλαμβάνεται από τα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Άλλωστε, τις τελευταίες δεκαετίες το μερίδιο των πτυχιούχων στο σύνολο του εργατικού δυναμικού και του πληθυσμού έχει αυξηθεί σημαντικά. Η αναβάθμιση (upskilling) και η ανανέωση (reskilling) των δεξιοτήτων τους απαιτεί την επέκταση του ρόλου των πανεπιστημίων στη δια βίου μάθηση. Η τάση αυτή έχει ήδη ξεκινήσει και στη χώρα μας και αναμένεται να ενισχυθεί τα επόμενα χρόνια, ενώ υπάρχουν μεγάλα περιθώρια συνεργασίας των πανεπιστημίων με την επιχειρηματική κοινότητα, με όφελος και για τα δύο μέρη.

Η πρόσβαση, όμως, πτυχιούχων στα προγράμματα δια βίου μάθησης των πανεπιστημίων χρειάζεται να υποστηριχθεί, ιδιαίτερα για ελεύθερους επαγγελματίες και εργαζόμενους σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Στην κατεύθυνση αυτή, άτοκα δάνεια, με ευνοϊκούς όρους αποπληρωμής τους, μπορούν να συμβάλλουν σημαντικά στην εκτεταμένη αναβάθμιση και ανανέωση γνώσεων και

δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού, όπως απαιτείται από τις ραγδαίες τεχνολογικές μεταβολές και την αλλαγή του παραγωγικού υποδείγματος της ελληνικής οικονομίας που απαιτείται.